

képviselni Magyarországot. A párizsi békeszerződés aláírása előtt az Amerikai Magyar Szövetség „Igazságos békét Magyarországnak!” címmel 30 oldalas memorandumot juttatott el az amerikai külügyminisztériumnak, hogy Trianon igazságtalansága ne ismétlődhessen meg. Memorandumaiknak a korabeli nemzetközi helyzetben azonban semmi gyakorlati hatása nem volt.

A könyv egyik tanulmánya részletesen ír arról, hogy az amerikai magyarságnak a második világháború kitérése utáni politikai viharokban mit kellett megélnie. Megtudjuk, hogy 1941. december 12-ig, amikor Magyarország megdöbbenéssel üzent az USA-nak, a nemzeti érzésű amerikai magyarság viszonylag türelmes körülmények között evezgetett az amerikai politikai élet vizein. A különböző politikai irányzatok elértéren látták és ítélték meg Magyarországot, és eszerint alakították ki álláspontjukat. A kötet részletesen elemzi az egyes irányzatokat: Eckhard Tibortól Vámbéry Rusztemen át Habsburg Ottóig. Hosszabb elemzést kapott Habsburg Ottó amerikai emigrációjának története. Habsburg Ottó Magyarországról tett erőfeszítései bemutatása mellett a könyv feltárja Habsburg Ottó és az amerikai magyarság viszonyát, az amerikai magyarság viszonyát a legitimizmushoz, a legitimisták sajátos helyzetét.

A munka foglalkozik a száműzött Horthy és az amerikai magyarság kapcsolatával, és a magyar–magyar viszony aspektusából részletesen bemutatja a rendszerváltozást – az emigráns magyarok illúzióival és csalódásaival. A könyv végül a magyarság változó képét tárja fel az elmúlt tizenöt évben, teszi ezt úgy, hogy a magyar imázs történeti alakulását végigvezeti az első emigránsoktól napjainkig. Igen érdekes annak a bemutatása, miként igyekeztek a kivándorlók saját presztízsüket felnagytítani. Fontos annak bemutatása, hogy az 1930-as években kivándorolt kisszámú szellemi elit milyen szerepet kapott a magyar nemzeti imázs megerősítésében.

Összegzésként megállapítható, hogy a könyv többről szól, mint az amerikai magyarság küzdelme. A kérdés komplex megközelítése nyomán olyan – a politikai életet, a történelmet érintő – eseményekről és azok összefüggéseiről is tudomást szerezhettünk, amit csak a két kiváló kutató elemző tevékenysége révén ismerhetünk meg. A kötet szaktörténeti munka, de olyan kérdésekkel foglalkozik, amely a legszélesebb rétegek érdeklődését is felkelthetik. Aki kezébe veszi a kötetet, garantáltan végigolvassa.

N. Szabó József

EDMUND MAKOWSKI
POZNAŃSKI CZERWIEC 1956. PIERWSZY BUNT
SPOŁECZEŃSTWA W PRL
(Poznańi június 1956. A társadalom első felkelése a Lengyel
Népköztársaságban)

Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 2006. 395 p.

Poznań munkásainak felkelése a rossz életkörülmények miatt és az azért felelős hatalom ellen – 1956. június 28. és 30. között – volt az első tömeges társadalmi megmozdulás a „népi” Lengyelországban, amely ellen a hadsereget kellett bevetnie a hatalomnak. A felkelés katalizátorként szolgált az SZKP XX. kongresszusa és Boleslaw Bierut, a LEMP első titkárnak halála után kialakult politikai helyzet megváltozásának folyamatában, amely a nemzetközi tényezők együhtíthatásával vezetett el 1956 októberéig, Władysław Gomułka visszatéréseig.

Edmund Makowski, a hat éve elhunyt poznańi történész professzor az egyik legjobb ismerője volt a felkelés történéseinek. Először huszonöt évvel az események után, a Szolidaritás teremtette kedvező légkörben szervezhetett konferenciát a történetek feldolgozására. Ezt követően csak a rendszerváltás bekövetkeztével, a különböző levéltárak megnyitása, illetve számos memoár megjelenése után folytathatta a megkezdett munkát. A belügyi és állambiztonsági levéltárak anyagaiból először dokumentumkötetet állított össze, majd megírta az eseményeket alaposan feldolgozó monográfiáját is. A „*Poznańi június 1956. A társadalom első felkelése a Lengyel Népköztársaságban*” című művét az események 50. évfordulójára másodsor is megjelentették.

A mű a felkelés előzményeit vizsgálva párhuzamosan arra is választ keres, miért éppen Poznańban került sor a munkások ilyen radikális lépésére. Poznań ugyanis nem tartozott a legprotestálóbbs városok közé. Az 1945 és 1948 közötti országos sztrájkhullám idején a Poznańi vajdaságban „csupán” 39 sztrájk volt, az összes lengyelországi sztrájk 4,8%-a. A körülbelül fele akkora területű Lódzi vajdaságban négy év alatt 306, a Katowiceiben 167 esetben sztrájkoltak a munkások. (Kamiński, Łukasz: *Strajki robotnicze w Polsce 1945–1948. Próba bilansu*. In: *Dzieje Najnowsze*, 1997/4. 47–56.) A vizsgált dokumentumok is arra utalnak, hogy sem a helyi, sem a központi pártvezetés nem tartott attól, hogy a poznańiak ilyen lépése szánják el magukat. Bár kétségtelen, hogy volt már bizonyos „hagyománya” a

városban is a munkástüntetéseknek, mint ahogy a véres megtorlásnak is. 1920. április 26-án, Poznań főterén a vasutasok békés demonstrációját fegyverrel oszlatták szét (9 halott, 13 sebesült).

Makowski úgy véli, hogy az elégedetlenség a lakosok körében a hatéves terv (1950–1955) második felétől erősödött fel, amely egybeesett egyébként Sztálin halálával is. 1953-tól érezhetően fékeződött a növekedés üteme, sőt az életszínvonal is csökkent. A normaemelések és a prémiumcsökkentések az üzemekben nem lengyel jelenség. Hasonló esetekben, Csehszlovákiában a pilzeni Skoda-gyárban, illetve Berlinben sztrájkok törtek ki. A berlini események a hadsereg bevetésével és összesen 434 halottal jártak.

A hatéves terv legnagyobb befektetési elkerülték a Poznańi vajdaságot, hiszen azokat inkább az ország elmaradottabb régióiba terveztek. Ez a terület azonban még a porosz időknek köszönhetően jóval fejlettebb és iparosítottabb volt Lengyelország keletebbre eső vidékeinél. A gyárakban viszonylag fejlett szakszervezeti mozgalom működött, amelynek még a két világháború közti kapitalista környezetben is sikerült bizonyos „kiváltságokat” elérni. Ilyen volt például a munkaruha és cipő biztosítása, a veszélyes vagy nehéz munka után járó pótlék, illetve a szénkiutalás a téli időszakokban. Ezeknek az előnyöknek a fokozatos megszűnése, illetve az említett norma...elések nem álltak összhangban a mindennapos propagandával, de a józan ész szerint sem volt helyénvaló, hogy tíz évvel a világháború után a gazdaság egyes adatai a harmincas évek elejének a szintjén álltak. Makowski felveti, esetleg büntető szándék is szerepet játszott abban, hogy a fejlesztések elkerülték a vidéket. Tudni kell, hogy e térség a nemzeti demokraták és a katolicizmus legerősebb bázisa volt, 1918-ban annyi is elég volt, hogy Paderewski megjelent a városban, mire azonnal kitört a felkelés, melynek következményeként a terület Lengyelországhoz került.

A falvak elhanyagolása következtében a városba áramló tömegek miatt erősen növekedett Poznań lakossága, ipara azonban nem tudta felszívni a megnövekedett számú munkaerőt. A foglalkoztatás 1955-ben 1931-hez képest csak 3%-kal nőtt. Az öt legnépesebb város közül a városi infrastruktúra fejlesztésére és fenntartására Poznań kapta a legkevesebbet, egy főre számítva Krakóhoz vagy Varsóhoz viszonyítva negyedréshányit. Bár a szerző nem teszi hozzá, érdemes megjegyezni, hogy Varsót a porból kellett újjáépíteni, Krakóban pedig éppen egy óriás ipari beruházás és egy új városrész, Nowa Huta építése zajlott. Az már mindenképpen hátrányosabb volt, hogy az átlagfizetés 8%-kal volt kevesebb az országosnál, illetve az 1953 elején megszüntetett hűségjegy-rendszer következtében 10%-kal kevesebb hús érkezett a város piacaira. Összességében a hatéves terv az összlengyelországi beruházásoknak csak a 4,9%-át írta elő a Poznańi vajdaságra, miközben az ország területének és lakosságának több mint 8%-át adta.

A munkások elégedetlenségét csak fokozta, hogy 1955 első negyedévében a poznańi Cegielski-gyár – vagy az akkori nevén „Sztálin nevet viselő gyár” (ZISPO) – megkapta ugyan az ország legjobb üzemének járó vándorújszóló a Szakszervezetek Országos Tanácsától, ám a vele járó jutalmat visszatartották. Majd a munkások tudomására jutott, hogy hat év alatt 11 millió zlotyt tartott vissza jogtalanul az állam az üzemtől, ami több mint 5000 munkást érintett. (Ekkor átlagosan 1236 zlotyt keresett egy munkás.)

Ebben a helyzetben hangzott el 1956 februárjában az SZKP XX. kongresszusán Hruscsov titkos beszéde, amelyet Lengyelországban hamarosan kinyomtatnak, és széles körben terjesztettek. Ettől kezdve Sztálin és a „sztálinisták” nyakába lehetett varni a „torzulásokat és túlkapasokat”, ahogy akkor nevezeték a problémák okait. Lengyelországban megkönnyítette a desztalinizáció híveinek a dolgát az is, hogy Bierut a kongresszus után Moszkvában meghalt. Ahhoz még nem voltak elég erősek, hogy a saját embereikből toljanak valakit az első titkári székbe, de egy közepén álló személyben sikerült megállapodni. Edward Ochab lett Bierut utóda. Másrészt Hruscsov beszéde az elégedetlenkedő munkásoknak is adott bizonyos választ a nehézségekre és reményt a változásra. Így válhatott Władysław Gomułka a legnépszerűbb emberré Poznańban a felkelés ideje alatt, megelőzve talán Mikolajczykot is, a nemzeti demokraták emigrációban élő vezérét.

Talán érdemes elgondolkodni azon, milyen szerepet játszott a lengyel politikában az a tény, hogy volt egy olyan kommunista vezető, aki teljesen „tisztá” volt, azaz semmilyen módon nem kompromittálódott az 1948 óta létrejött rendszerben. Gomułka emellett a hazai kommunisták közé tartozott, a háborút Lvovban vészelte át, és elvei mellett végig kitartott. Ő lett volna a „lengyel Tito” a tisztogatásokban, de sem megtörni nem tudták, sem kivégezni nem merték. Magyarországon ezzel szemben teljes mértékben hiányzott egy ehhez hasonló politikus. (Más kérdés, hogy természetesen Gomułka is oroszlánrészt vállalt a „kommunista” rendszer kiépítésében Lengyelországban.) Magyarországon Nagy Imre ezt a szerepet nem tölthette be, hiszen gyökeresen ellentétes előléttel rendelkezett. Kádár pedig, bár hazai volt, teljes mértékben kompromittálódott a Rákosi-korszakban. Rajk meg már nem élt.

A poznańi ZISPO 3-as részlege (W3), a vagongyár munkásai már 1954-ben önálló üzemi tanácsot választottak. Vezetőjük Edmund Tazser volt. 1956-ban az SZKP XX. kongresszusa után Varsóba küldték delegációjukat, de helyzetükre nézve pozitív válasz nélkül érkeztek haza. A munkások követeléseinek nem léptek túl az életszínvonal és a munkakörülmények javításának követeléseinek (a visszatartott 11 millió zloty kifizetése, a munkanorma visszaállítása, a nyolcórás munkaidő betartása, a szabad szombat, nőknek

csökkentett munkaidő bevezetése, az élelmiszerárak csökkentése, illetve a lakáshoz jutás megkönnyítése). Június 25-én éjjel utazott Varsóba az üzemi tanács újabb delegációja, ahol a minisztertől kaptak némi ígéretet a követeléseik teljesítésére. Két nappal később érkeztek vissza Pöznańba, ahol már az volt az általános meggyőződés, hogy a sztrájk az egyetlen megoldás a követeléseik érvényesítésére.

Június 28-án reggel a műszakváltáskor megkezdődött a sztrájk. Két nyomós oka volt annak, hogy a sztrájkból utcai demonstráció lett. Egyrészt a már említett hagyomány, hogy a két világháború között is felvonultak a szakszervezetek a város központjába a követeléseikkel. Másrészt pedig éppen ekkor rendezték a Poznańi Nemzetközi Vásárt, amelyre több mint kétezer külföldi vendég és újságíró érkezett. A munkások úgy gondolták, hogy ennyi külföldi jelenlétében könnyebb lesz a követeléseket realizálni.

A szerző részletesen bemutatja az egyre duzzadó munkásmozgás útját a külvárosi ipartelepekről a város központja felé. Ekkor a korábbi követelések jelszavakká formázása („Kenyeret akarunk, éhesek vagyunk!”) mellett már megjelennek politikai, vallási, illetve szovjetellenes szövegek is. A könyv írója nem részletezi a szovjetellenesség okait, talán éppen azért, mert a lengyel olvasónak ezek magától értetődnek. Az ilyen megnyilvánulások indokait a lengyel történelemben kereshetjük. A lengyel lakosság viszonyát a Szovjetunióhoz egyrészt negatívan befolyásolta a cári birodalommal szembeni ellenérzések átörökítése az új rendszerre, másrészt alapvetően meghatározta a második világháborús szovjet magatartás (Molotov–Ribbentrop-paktum, Katyń, varsói felkelés). A mérleget nem tudta kiegyenlíteni az sem, hogy végső soron a Szovjetunió szabadította fel Lengyelországot a fasizmus alól. A lengyel történetírók – köztük Makowski is – kisebb hangsúlyt fektetnek arra, hogy a második világháború utáni új világrend kialakulásában, főleg Lengyelország szovjet érdekszférába kerülésében a nyugati államok is jelentős szerepet játszottak.

A vallási jelszavak, énekek (Boże, coś Polskę) feltűnése az ilyen megmozdulásokon szintén nem érthető a lengyel történelem ismerete nélkül. Már a 16. századtól kialakul a lengyel tudatban, hogy a kereszténység a nemzet összetartó ereje. Ez természetesnek tetszett abban a korban, amikor protestáns, ortodox vagy éppen iszlám országokkal vívtak háborút. Az egyház szerepe tovább erősödött a felosztások utáni korszakban, hiszen állami intézmény hiányában ez volt az egyetlen biztos támasz az emberek számára. A lengyel katolicizmus 1945 után is megtartotta óriási tekintélyét, amelyben nem kis szerepe volt Wyszynski primásnak, aki 1950 áprilisában Kelet-Európában egyedülálló szerződést írt alá az állammal, és sikerült elérnie a vallásgyakorlás, hitoktatás szabadságát, a katolikus egyetem működését, a szerzetesrendek, karitatív akciók engedélyezését stb. Bár a megállapodást a hatalom igyekezett kijátszani, Wyszynskit letartóztatták, de sem a többségében katolikus társadalom, sem az egyházat nem tudta megtörni. Ennek legkésebb példája volt: 1956. augusztus 26-án Czesztochovában egymillió ember gyűlt össze a börtönben ülő primás üres széke előtt imádkozni. Egyértelműen leszögezhetjük, hogy a vallási jelszavak a poznańi tüntetésen nem valamiféle kapitalista restauráció iránti vágyból, vagy az emigráció hazatérésének óhajából született. (Mint említettük: Gomułka ekkoriban népszerűbb volt Mikołajczykknál.) Az emberek tudatába mélyen beivódott történelmi múlt ősztonserűen tört elő az ilyen, felszabadult szituációkban.

Százezres tömeg gyűlt össze Poznań főterén (akkoriban: Sztálin tér, ma: Mickiewicz tér), ahol a kormány érkezését várták. Miután sem Cyrankiewicz miniszterelnök, sem Ochab nem érkezett a városba, a tömeg elfoglalta és feldúlta a városi tanács, illetve a párt vajdasági bizottságának épületét. A zűrzavarra jellemző a szerző által is idézett eset, amikor a párt épületének feldúlásakor a „Le a párttal!” jelszót kiabáló munkások megmentik Lenin mellszobrát a megsemmisítéstől. Valójában nem a közigazgatási hivatalok, vagy a párt volt a leggyűlöltebb intézmény a munkások körében. Az elnyomás, a kizsákmányolás jelképe az állambiztonsági hivatal (UB) volt. A fordulópont az események menetében akkor következett be, amikor a tüntetők egy csoportja leszakadt, és a börtön felszabadítására, illetve az UB épületének az ostromára indult. A szerző ennél az esetenél felveti a provokáció lehetőségét is, bár azt kevésbé tárgyalja, hogy kik és milyen indítékból követték volna el.

Az SZKP XX. kongresszusa után a lengyel vezetés két táborra szakadt. A „reformátorok” csoportja (pulawiai) minden felelősséget a szovjet tanácsadókra és követőkre hárítottak. A desztalinizáláson a cenzúra enyhítését, gazdasági reformot és a pártdemokrácia erősítését értették. A „konzervatívok” (natolincsíkiak) elégségesnek tartották a kompromittálódott személyek távozását a hatalomból. Úgy vélték, egy esetleges határozott fellépéssel a hatalmi harcot akár Poznańban is el lehet dönteni. A határozott fellépéshez azonban nyilvánvalóan ürügy kellett. Mindkét félnek érdekében állhatott a provokáció, ezt azonban egyelőre nem világították meg az eddig ismert források. Ennek ellenére vannak olyan tények, amelyek mégis a hatalmi szervek provokációjára utalnak. A felkelés leverése után lefolytatott bírósági perekben nem állítottak mindenkit a vádlottak padjára, akiket fényképről azonosítani lehetett azok közül, akik a hangszórával felszerelt teherautókon a tömeget az UB épületének ostromára biztatták. Szintén a provokációra utalhat az a tény, hogy a Varsóban, délelőtt 10 órakor üléselő politikai bizottság Ochab javaslatára már döntött a hadsereg bevetéséről, miközben a poznańi tömeg csak 11 óra után érkezett az UB épületéhez. A későbbi indoklásokban mégis előfordul az, hogy a börtön és az állambiztonsági hivatal megtámadása miatt vetették be a hadsereget! A korábbi események ugyanis nem indokolták volna a hadsereg bevetését, a tüntetőknél ekkor még fegyvereik sem voltak. Csak délutánra szereztek pisztolyokat néhány tucat rendőrök lefegyverzésével, illetve a benzinkutakról benzint a Molotov-koktélokhoz.

Lincselésre és egyéb atrocitásokra is csak ezután került sor. Fontos tény, hogy ekkorra már jócskán megfogyatkozott a tömeg, sokan nem is vonultak az UB épületéhez. Voltak, akik hazamentek, de sokan a gyárakba húzódtak vissza.

A rendőrség alkalmatlan volt ekkor még a tömeg feloszlatására, nem rendelkeztek sem kellő felszereltséggel, sem megfelelő kiképzéssel. (E tekintetben hasonló volt a helyzet a Magyarországihoz.) A felkelés leverésére mindenestre óriási erőket vetettek be, főleg ha figyelembe vesszük, hogy a harcok néhány utcára és útkereszteződésre korlátozódtak. Összesen több mint 12 ezer katonát, 359 tankot, 31 páncélost, 30 BTR-t küldtek a lakosság ellen! A számítások szerint minden civil kézben lévő fegyverre 91 jutott az ellenkező oldalon. Máiig nem egyértelmű az áldozatok száma, Makowskinak 73 nevet sikerült lakcímmel, foglalkozással együtt összegyűjtenie, akik biztos, hogy az életüket vesztették. Többségük munkás volt. A sebesültek számát 573-tól 900-ig lehet becsülni.

Az, hogy a „reformátorok” győzelmét hozta volna a poznańi megmozdulás leverése, még sokáig nem volt egyértelmű. Moszkvában 29-én tárgyalta az SZKP KB Elnöksége az eseményeket, egy nappal később a Pravda cikket közölte „Imperialista ügynökök ellenséges provokációja Poznańban” címmel, illetve az SZKP KB ugyanezen a napon a cikkhez hasonló szövegben nyilatkozott a lengyel eseményekről.

A történetek lengyel értékelése legalább olyan agresszív volt, mint a gyakorlat. Cyrankiewicz miniszterelnök azzal fenyegetett, hogy azt a kezét, amelyet a népi hatalomra emelnek, a hatalom le fogja vágni. Később, elsősorban a perek bizonyítási eljárásaiban merült fel az a probléma, hogy munkásokat kell elítélni. A hamis „kettős hullám” elmélettel – amely egyébként a nyolcvanas évek elején újra előkerült – próbálta igazolni a hatalom, hogy a becsületes, a téren békésen tiltakozó munkások közé imperialista ügynökök férkőztek, akik kihasználták a helyzetet és fegyveres felkelést robbantottak ki. Az érvelés leggyengébb pontja éppen ez volt, hiszen egyetlen külföldi „ügynököt” sem tartóztattak le, a felkelők többsége munkás volt.

A maga által is előidézett új helyzet éppen Hruscsovot hozta nehéz döntési helyzetbe. Miközben a nemzetközi helyzet azt kívánta volna, hogy a „szocialista tábor” szorosabbra zárja a sorait, az „olvasás” politikája okozta centripetális erők éppen ellenkezőleg hatottak. Alig egy éve hozták létre a Varsói Szerződést válaszul az NSZK NATO-hoz való csatlakozására. Az NSZK-ban július és augusztus folyamán bevezették az általános hadkötelezettséget, és betiltották Németország Kommunista Pártját. A poznańi események után egy hónappal Nasszer államosította a Szeui-csatornát, amely Anglia és Franciaország katonai fenyegetését vonta maga után. Megindult Nyugat-Európa gazdasági és politikai integrációja, miközben keleten éppen feloszlatták a Kominformot. Emellett óriási visszhangot váltott ki Tito rehabilitálása. Egy évvel Hruscsov és Bulganyin jugoszláviai látogatása után, 1956 júniusában Tito háromhetes moszkvai látogatásra érkezett. Molotov szovjet külügyminisztert menesztették, éppen a jugoszlávokkal kapcsolatos hibás politikájáért. Ennek fényében nem meglepő, hogy Gomułka helyzete látványosan javult. Ő volt a „lengyel Tito”, aki továbbra is kitartóan képviselte a Szovjetuniótól külön utas politikát a szocializmushoz vezető úton. Tehette ezt szabadon, hiszen Hruscsov hivatalosan is elismerte ennek jogosságát.

A poznańi hírek Magyarországra is elértek. Két nappal később az MDP Központi Vezetősége elítélte a Petőfi Kör tevékenységét, a szovjet vezetők javasolták Nagy Imre „visszavezetését” a pártba. Óriási különbség volt azonban Gomułka és Nagy Imre között. A lengyel vezető népszerűsége kiterjedt a munkásosztály jelentős részére, ő volt a „lengyel út” rendíthetetlen képviselője, már a Kominform 1947-es alapító ülésén is ezt képviselte. Nagy Imre nem rendelkezett ilyen, tekintélyét megalapozó múlttal. Hú magatartása a párthoz, ha kellett elvbaráti megtagadása árán, de mégis ellenzéki jellegű tevékenysége ingadozónak tűnhetett Moszkva szemében. Éppen ezért számítottak arra, hogy meggyőzhetik és a maguk oldalára állíthatják. (Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. I. kötet. Főszerk.: A. A. Furszenko. Moszkva, Roszszen, 2004.) Ez a politika azonban nem teremthetett széles társadalmi bázist Nagy számára. Végül is ez megmutatkozott a forradalom napjaiban is.

A poznańi felkelés utáni perek október felé közeledve fokozatosan elhaltak. Makowski a perek nyilvánosságát és törvényes lefolytatását vételesen a nagyszámú nyugati újságíró jelenlétének tulajdonítja. Valójában ők éppen azért lehettek jelen a tárgyalóteremben, mert a hatalom beengedte őket. A nyugati sajtó perekkel kapcsolatos cikkeiből egyértelművé válik, hogy a nyugat-európai kormányok az eseményeket főképp a kommunizmus-ellenesség erősítésére használták fel a saját társadalmukban. Eközben pedig ünneplik a lefolytatott perek demokratikusságát, amelyekben többen 10–12 év börtönbüntetést is kaptak! A szerző azonban nem látja a nyugati államok kormányainak cinikusságát, azaz miképp lehet és hogy a felkelés véres leverését a kommunizmus bűneként aposztrofálva felhasználják kapitalista rendszerek erősítésére, majd ugyanannak a „kommunista” hatalomnak a bírósági eljárását, ahol ártatlan emberek is börtönbe juthatnak, a demokrácia győzelmének mondják csak azért, mert szabadon lehet beszélni a tárgyalóteremben! A könyv írója minden jó szándéka ellenére is fogalmi ellentmondásba kerül, amikor nem képes kimondani a nyugati média álnokságát, ugyanis ezzel egyidejűleg ki kellene mondania, hogy a „létező államszocializmusnak” nem sok köze volt a „kommunizmus”hoz”.

Gomułka hatalomba való októberi visszatéréssel az utolsó perek azonnali felmentéssel végződtek. Hruscsov és a szovjet vezetés mintha megjédt volna Gomułkától, egy delegáció azonnal Varsóba repült. Miután Gomułka – reálisan értékelve a helyzetet – ígéretet tett arra, hogy Lengyelország nem fog kiszakadni a Varsói Szerződésből, Hruscsov távozott. A dokumentumokból úgy tűnik, Moszkvát megnyugtatta, hogy Lengyelország továbbra is biztosítja az NDK-val való összeköttetést. Rádásul Gomułka tényleg rendelkezett a válságkezeléshez szükséges erővel és társadalmi támogatottsággal. Az új lengyel első titkár később azt is bizonyította, hogy egyáltalán nem szándékozik a reformok irányába haladni, sőt 1968-ban a csehszlovákiai események egyik legharcosabb bírálója lett. Cyrankiewicz miniszterelnök maradhatott egészen Gomułka bukásáig. Gomułka utóda az az Edward Gierek lett, aki a felkelés alatt végig Poznańban tartózkodott, és Cyrankiewiczhez hasonló szellemű beszédet mondott a harcokban elesett államvédelmisket temetésén a poznańi citadellán.

Megállapíthatjuk, hogy Poznańban egyetlen nap alatt majdnem minden lejátszódott, ami Budapesten októberben két hét alatt, ennek ellenére úgy a magyar vezetés, mint az ellenzék mintha semmit sem tanult volna belőle. Nem a lengyel példát követték, pedig valószínűleg a Kremlben annak örültek volna a legjobban, ha lengyel mintára oldódik meg a magyar ügy is.

Makowski könyve kisebb hibái ellenére kiváló mű, az egyik legjobb összefoglaló munka a témáról. Óriási levéltári anyag feldolgozása nyomán ismerhetjük meg az események pontos menetét, a résztvevőket, majd részletesen a harcokat és az utána lefolytatott pereket. A kötet sok térképpel, táblázattal szolgál, a végén pedig az aktívan résztvevők és a letartóztatottak óriási kutatómunkával összegyűjtött névsorát. Továbbgondolásra érdemes, illetve nem lenne érdektelen egy összehasonlító vizsgálat elvégzése a magyar és a lengyel ötvenhatos eseményekről, amely kiterjedhetne a két ország társadalmának, illetve vezető személyiségeinek összehasonlítására is. Talán segítené jobban megérteni múltunknak egy igen bonyolult és bizonyos értelemben a mára is kiható szakaszát.

Mitrovits Miklós